Bibliography:

1. The Word as a Physiological and Therapeutic Factor: *The Theory and Practice of Psychotherapy According to I.P. Pavlov* by *K.I. Platinov.*
2. Hypnosis and Related States, by Merton M. Gill and Margaret Brenman (International Universities Press, 1961), P. 358.
3. How the Mind Works, by Steven Pinker (Norton & Co., 1999), Pp. 330-331.
4. «Speaking of Hypnosis: The Hidden (Hypnotic) Value of Foreign Language Learning» by Christian Skoorsmith, MA, BCH, The Journal of Hypnotism (December 2020, vol 35, no. 4).

ЕКСПРЕСИВНІ ЕТНОНІМИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ БЕССАРАБІЇ

Тетяна Шавловська
кандидат філологічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
tanya_shavlovska@ukr.net

Мова кожної держави, кожної нації є безцінним надбанням, оскільки ідентифікація кожної нації відбувається перш за все через її мову.

В умовах поліетнічного регіону однією з найбільш вагомих передумов культурних розбіжностей є національно-етнічна приналежність.

Дослідники вивчали відмінності між народами в самоназвах, у мові, у природних умовах, історії, звичаях. Дехто вважає, що в основі відмінностей лежать природжені характеристики. Однак, ще ненароджена дитина не належить до будь-якого етносу, в неї ще все попереду – засвоєння рідної мови, норм та правил, звичаїв тощо.

Великий тлумачний словник сучасної української мови надає визначення етносу як історично сформованої на певній території стійкої сукупності людей, яким властиві загальні риси, стабільні

особливості культури (включаючи мову) і психологічного укладу, а також свідомість своєї єдності і відмінності від інших подібних утворень (самосвідомість) [1].

Мова вважається однією з суттєвих характеристик етносу. Погоджуючись з російським вченим Б.М. Бім-Бадом, можемо стверджувати, що мова – це найбільш вагома складова, яка поєднує минулі покоління з сучасними та майбутніми. Коли дитина засвоює рідну мову, вона запам'ятовує не лише слова, їх сполученість і парадигматику, але й велику кількість понять, думок, почуттів, вірувань, філософських поглядів [2, с. 177-178].

Дослідники відзначають деякі особливості етнічної ідентичності як форми внутрішньо етнічної та міжетнічної взаємодії:

- етнічність пов'язана з минулим і походить з нього;
- етнічність є міфологічною, й саме в цьому її мобілізуюча сила;
- етнічність – це змінна величина, вона міцніє або слабшає залежно від обставин;
- етнічність має «подвійне дно» – для інших (чужих) і для себе;
- етнічність пов'язує й солідарізує людей на основі приналежності до групи;
- вона за своєю суттю є конфронтаційною відносно інших етносів;
- етнічність – це емоційно-нормативна категорія [3, с. 660-661].

На усвідомлення людьми своєї етнічної та культурної приналежності впливає передусім той факт, чи вони мешкають у полікультурному або моноетнічному середовищі. Ситуація міжетнічного спілкування надає індивіду більше можливостей для отримання знань про особливості власної та інших етнічних груп, сприяє розвитку міжетнічного розуміння й формуванню комунікативних навичок. Свою етнічну приналежність скоріше усвідомить маленький українець, який мешкає в багатонаціональній Бессарабії, ніж мешканець віддаленого села

Полтавської області. Разом з тим, проживання в поліетнічному суспільстві може спровокувати конфлікти на етнічному ґрунті, чого, власне, вдалося уникнути мешканцям полікультурного Буджаку.

Результатом міжетнічних контактів, виникнення міжнаціональних сімей, спільної діяльності представників різних етносів стають процеси етнічної консолідації, асиміляції, інтеграції.

Процес становлення етнічної ідентичності в мультиетнічному суспільстві є дуже складним. Існування різних етнокультурних груп нерідко спричиняє таке явище, як етноцентризм – перевагу своєї етнічної групи, сприйняття та інтерпретація поведінки інших через призму своєї культури. Це призводить до того, що людям властиво вважати норми і цінності своєї групи безумовно вірними, а інші норми та правила – неприродними та хибними; діяти так, щоб члени своєї групи завжди мали перевагу; відчувати неприязнь, або навіть ворожнечу відносно інших груп.

Останнім часом надзвичайно популярними стали дослідження особливостей національної картини світу, а також процесів етнічної ідентифікації. Людина усвідомлює себе як частину певного етносу й одночасно ідентифікує інших людей за етнічною ознакою.

Важливу роль в даному процесі відіграє, на нашу думку, категорія етнічності, тобто така мовна універсалія, за допомогою якої людина визначає свою приналежність та приналежність інших людей до певного етносу. Основним засобом вербалізації даної категорії виступають найменування народів (етноніми). Навіть просто наявність такого найменування – етноніма – свідчить про усвідомлення членами етносу їхньої єдності та відмінностей від членів інших подібних єдностей. Особливо актуальним є вивчення функціонування етнонімів у межах окремого регіону.

За визначенням академічного тлумачного словника української мови, етнонім – це слово, яке означає назву племені,

народності чи народу [4, с. 682]. Наука, що вивчає найменування народів, називається етнонімікою й входить до складу антропоніміки [5, С. 529]. Деякі дослідники, наприклад, Богомягкова Є.В., розглядають етноніми в широкому розумінні даного терміну й включають до їх складу також найменування мешканців міст, регіонів, країн, а також найменування осіб за расовою ознакою та прізвиська етнічних груп, що сформувалися історично [6].

Вивчення етнонімів пов'язане не лише з лінгвістичними дослідженнями, але й з паралельним вивченням історичних, історіографічних, етнографічних питань, що стосуються районів проживання етносів та етнічних груп, рівень їх соціально-економічного розвитку та етнічної самосвідомості. Етноніми можуть бути нейтральними, характерними для літературної мови, та вживатися в офіційно-діловому спілкуванні (*німець, француз, італієць, українець, іноземець тощо*) й експресивними, тобто номінаціями з негативними конотаціями, що вживаються переважно в мові повсякденного спілкування й потрапляють звідти як засоби стилізації в твори художньої літератури (*фріц, макаронник, пендос та інші*). Експресивні етноніми виникають у різних соціолектах, тобто в мовах окремих соціальних груп, у діалектах та жаргонах. Зазвичай вони мають негативну конотацію, тому й належать до пейоративної (зниженої) лексики просторіччя.

Назви народів – це концептуалізована предметна галузь мови та культури. Засобом репрезентації базового для категорії етнічності концепту «Етнос» є етноніми. На певній території історично утворюється система етнонімів, яка відображає уявлення про етнічність даного територіально-мовного колективу.

Категорія етнічності є важливим компонентом структури свідомості регіональної мовної особистості. Асоціативний потенціал лексичного значення етнонімів з одного боку віддзеркалює той культурний фон, на тлі якого функціонують

дані лексичні одиниці, а з іншого – індивідуальний досвід існування особистості в тому чи іншому етнічному середовищі.

Уявлення про типові риси характеру або поведінки дозволяють використовувати етнічні найменування як прозивні назви. Процес вторинного семіозису в галузі етнічних назв призводить до виникнення ксенонімів – лексичних одиниць, які називають предмети та явища зовнішнього світу або характеризують людину.

Деякі дослідники витлумачують поняття «конотація» як інформацію про типові ознаки для представників того чи іншого етносу, яка нашаровується на основний предметно-логічний зміст етноніма. Вона може бути раціональною або емоційно-оцінною та відображає стереотипні уявлення лінгвокультурної спільноти, яка вживає те чи інше найменування [6, с. 8].

Негативна конотація в оцінці «чужих» може мати декілька ступенів: від іронічно-зневажливої назви іншого народу (*япошки, америкоси*) до високого ступеню зневаги та приниження, що виражається образливими словами (*чурка, чучмек*). Негативні експресивні етноніми або етнофолізми є характерними для будь-якої епохи, мови або діалекту. Їх виникнення може бути зумовлено історично, політично й психологічно. Етнофолізми відображають колективні упередження певної етнічної, державної й світоглядної спільноти відносно «інших», «чужих» народів. Цікавим є той факт, що дані упередження наслідуються наступними поколіннями, незважаючи на те, що привід до їх виникнення вже давно застарів або й взагалі зтерся з пам'яті носіїв мови. Існує багато шляхів виникнення етнофолізмів у мові. Семантичною базою для утворення етнічних прізвиськ можуть стати типові для певної нації власні назви, а також деякі групи лексики, що відображають показові для етнічної характеристики категорії: особливості зовнішності, риси характеру, гастрономічні уподобання, соціальний статус, мова, особливості вимови тощо [6, с. 8].

До розряду етнофолізмів можуть переходити звичайні, нейтральні номінації інших народів, вимова яких у певному

контексті та з певною інтонацією може надавати їм негативної конотації: *«От чукча!»* – в даному випадку йдеться взагалі не про націю; *«дивись, тут на базарі самі турки»* – в даному реченні йдеться не про мешканців Туреччини; *«всі вони цигани...»* – такі слова можна почути на адресу угорців, румунів, болгар та інших народів.

Найбільш розповсюджені в «чужій» культурі власні назви, зокрема, типові імена можуть вживатися для найменування цілого народу. Для найменування німців у слов'янських мовах вживаються імена *Ханс, Фріц*, звідси з'явилися етнофолізми *ханси, фріци.*

Виникнення негативного прізвиська чужого народу може бути також пов'язано з етнічними стереотипами – відносно стійкими схематичними й емоційно забарвленими уявленнями одного етносу про інший (гетеростереотипи) або про самого себе (автостереотипи). Однак, розуміння етносу самого себе є зазвичай позитивним, в той час, як його уявлення про інші етнічні групи дуже часто носять негативний характер. Це можна пояснити проявом так званого етноцентризму, згідно з яким система цінностей інших народів, їх звичаї, традиції розглядаються через призму традиційних правил, норм та поглядів своєї етнічної спільноти, яка тим самим ставиться вище за інші [7, с. 1].

Таким чином, етноцентризм пояснюється особливостями психіки, що негативно або насторожено реагує на все незнайоме. Етнічне упередження може бути виражено одним словом: наприклад, *самурай* – по відношенню до японців або *фашисти* – по відношенню до німців.

Утворені від етнонімів лексичні та фразеологічні одиниці, що функціонують у мовленні мешканців Бессарабії, можна поділити на дві групи:

1. Лексичні одиниці, які вживаються для найменування різних предметів і явищ навколишнього середовища. Вони не мають яскравої конотації і являють собою терміни, наприклад:

а) назва електричного інструменту: «*Болгарка або кутова шліфувальна машина – популярний електроінструмент що має*

вигляд електричної пилки з круговим диском. Призначена для різання та шліфування твердих матеріалів (металу, каменю тощо)» [8];

б) назва одягу: «*Шотландка – спідниця з тканини в клітинку, подібна до кілту – національного шотландського або ірландського чоловічого одягу*»;

в) назви рослин: «*Татарка або цибуля-батун – овочева багаторічна трав'яниста рослина родини цибулевих*»; «*У мене китайська троянда зацвіла, велика така, гарна*» *тощо.*

г) назви тварин: «*Угорка – качка білого кольору з чорною плямою на голові*».

2. Лексеми, що називають людину, її дії або стан. Такі ксеноніми мають зазвичай яскраву конотацію, відбивають асоціації, пов'язані з представниками різних етносів.

Як відомо, модель світу будується на системі бінарних опозицій, які пов'язані в тому числі й з соціальними категоріями – чоловічий / жіночий, старший / молодший, свій / чужий. Представники певного етносу усіх інших вважають «не такими». Так, наприклад, слово «неруський» у представників російської культури в Бессарабії має значення «такий, що нічого не розуміє, робить все не так» – *Він якийсь неруський.* Синонімічним слову *неруський* у даному значенні є етноніми *турок* та *молдован* (свідомо чи за неграмотністю вживається без закінчення -*ин*).

Через надзвичайну мультикультурність регіону навіть експресивні етноніми з негативною конотацією вживаються на території Бессарабії зазвичай іронічно, не агресивно, майже завжди приязно. Слов'янські етнічні групи *хохли, москалі / кацапи та бульбаші / сябри* завжди вважалися братерськими, тому представники даних етносів автоматично вважають один одного «своїми» – *Мій кум – бульбаш, так смачно готує драники! (приклад автора).*

Так само майже непомітно інтегрувалися в багатонаціональне суспільство *ляшки* – мешканці Буджаку, які мають польське коріння, – оскільки вони частіше за все проживають не ізольовано, а в українських селах. Так, дідусь

автора, мешканець україномовного села Ліски на Півдні Бессарабії мав прізвисько *Ляшок* через своє польське походження.

Українські болгари сьогодні є однією з найчисленніших спільнот, які свого часу переселилися на землі сучасної Бессарабії, Таврії, Приазов'я та Причорномор'я. Разом із албанцями та гагаузами вони заснували чимало поселень, де нині компактно проживають, спілкуються численними діалектами болгарської мови та зберігають власну культуру. Етноніми *болгарин* (нерідко у повсякденному спілкуванні *болгар*), *болгарка* є синонімом працьовитості, практичності, бережливості, іноді хитрощів та скупості. В болгарській родині завжди затишно, комфортно, ситно. Болгари вважаються гарними хазяями, які змалечку навчаються працювати на благо своєї сім'ї. Природжена практичність дозволяє болгарину будь-яку угоду укласти на свою користь: «*От хитра болгарка, знову мене надурила*» – дуже часто можна почути, коли хазяйка вигідно для себе купила будь-що на ринку (приклад автора).

Представників тюркських народів – гагаузів – на півдні Бессарабії дуже часто називають *турками,* а жінок – *туркойками: Як, ти не знаєш цю жіночку! Надя, туркойка, яку Василь – липован – взяв за жінку! (приклад автора).* Окремо слід відзначити *липован* – невелику (близько 40 тис.) релігійну групу старообрядців, переважно росіян за походженням, які оселилися в Молдовському князівстві, в Добруджі та Східній Мунтенії. В Україні найбільша липованська громада проживає у м. Вилкове Кілійського району Одеської області. В історіографії немає єдиної думки щодо походження терміна «липовани». Деякі дослідники вважають, що він пов'язаний з назвою дерева – «липа», при цьому одні з них акцентують увагу на тому, що з липового лубу старообрядці плели лапті, на липових дошках писали ікони, з деревини липи виготовляли церк. начиння тощо, а другі – на тому, що перші втікачі старообрядців з Росії ховалися в липових гаях. Дехто виводить назву «липовани» від найстарішого в Румунії старовірського с. Липовень. На думку В. Липинської, найменування «липовани» народилося не в рос. середовищі

старообрядців, а в їхньому румунському оточенні й походить від спотвореного румун. слова lipădát, що означає «залишений», «вигнаний». Так місцеве населення могло називати старообрядців [9]. Дуже часто етнонім *липован* вимовляється зі зміненим кореневим голосним: *липуван.*

Однією з багаточисельних етнічних груп сучасної Бессарабії є *молдовани.* Етнонім *молдован* походить від топоніму Молдова і вживається як самими представниками молдовського етносу, так і іншими етнічними групами, які контактують з даним народом. Багато років спільного існування з іншими народами, створення інтернаціональних сімей спричинили асиміляцію місцевого населення. Цей процес дуже влучно передає молдовське прислів'я: *Тата рус, мама рус, нумай Іван молдован.* Представників молдовського етносу, що проживають у сільській місцевості, в Бессарабії часто йменують *царанами.* Даний етнонім походить від молдовського слова *цара* – земля, тобто *царани* – ті, що працюють на землі, землероби. На території Ренійського району Одеської області розташоване молдовськомовне село Лиманське (стара назва Фрікацей), мешканців якого в районі називають *французами* через асоціацію з Францією (Фрікацей – Франція).

Доволі розповсюдженою в Бессарабії є також етнічна спільнота індійської групи індоєвропейської мовної сім'ї – *роми* або *цигани.* Труднощі з визначенням етнічної ідентичності та чисельності циган пов'язані з їхньою соціальною і політичною розпорошеністю, відсутністю власної держави і, насамперед, відвертою або прихованою дискримінацією в країнах проживання [10]. Негативна конотація етноніму *циган* пов'язана з так званою злочинністю за етнічною ознакою. Бессарабські роми асоціюються у місцевого населення з поганими намірами і специфічними способами вчиняти злочини. Їх остерігаються: *Будь обережна, тримай міцно сумку, дивись, який будулай нас переслідує…*, ними лякають дітей, намагаючись домогтися слухняної поведінки: *Припини істерику, зараз циганка тебе забере* (приклади автора).

Ще одна етнічна спільнота в Бессарабії, яка доповнює яскравий мультикультурний колорит, – славнозвісні *євреї.*

Нейтральний етнонім *єврей* поступається за частотою вживання експресивному образливому *жид.* Представники єврейської етнічної групи узагальнено наділяються такими якостями, як скупість, хитрість, що зазвичай виражається у місцевому фольклорі: *Если в кране нет воды, значит выпили жиды (рос.).* Іноді одна етнічна спільнота протиставляється іншій: *Коли хохол народився, жид повісився* – таким чином проявляється етнічна ідентичність, етноцентризм.

Отже, різні регіональні джерела (ономастика, лексика, фразеологія, фольклор, художні тексти) надають нам можливість вивчити етнічний фрагмент регіональної картини світу. Етноніми певного регіону можуть бути базою не лише для когнітивних досліджень, але й для етногерменевтики, оскільки уявлення народу про себе й своїх сусідів знаходять відображення в національній картині світу та репрезентуються в етнічних стереотипах, асоціаціях, оцінках.

Бібліографія:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: https://slovnyk.me/dict/socialwork/

2. Бим-Бад Б.М. (1998). Педагогическая антропология. М.: Изд-во УРАО. 576 с.

3. Солдатова Г.У. (2000). Психология межэтнической напряженности. М. Цит. по: Психология самосознания. М. 320 с.

4. Академічний тлумачний словник української мови. Том 11. URL: http://sum.in.ua/s/etnonim

5. Ахманова О. С. (1969). Словарь лингвистических терминов. М: Сов. энциклопедия. С. 608.

6. Богомягкова Е. В. (2005). Этнонимы современного немецкого языка: автореф. дис. …канд. филол. наук. СПб. 19 с.

7. Дербенева А. Н. Лингвистические механизмы осуществления языковой агрессии в англоязычных этнических анекдотах и шутках. URL: http://www.translate-pro.ru/stati-o-perevode/lingvisticheskie-mehanizmyi-osuschestvleniyayazyikovoy-agressii-v-angloyazyichnyih-etnicheskih-anekdotah.html

8. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кутова_шліфувальна_машина

9. Таранець С.В. (2009). Липовани. *Енциклопедія історії України: Т. 6:* Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка». 790 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Lipovani

10. Наулко В.І., Зіневич Н.О. (2013). Цигани в Україні. *Енциклопедія історії України: Т. 10:* Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка». 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Tsyhany

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ ГІДРОНІМІВ БЕССАРАБСЬКОГО РЕГІОНУ

Галина Олейнікова
кандидат філологічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
oleynikovagalina69@gmail.com

Історія південного краю України знаменита своїм багатством, колоритом і культурною спадщиною. Простір між Чорним морем і річками Дунай, Прут та Дністер прийнято називати півднем України або південною, сонячною Бессарабією, Придунав'ям, Буджаком. Це територія з неоднорідною історією, де навіть топоніми відображають всі непрості історичні процеси, які відбувалися в цьому регіоні. Адже колись вони були втіленням особливостей побуту, вірувань або військових подій, що відбувалися на цій території.

Упродовж усієї історії краю відбувалися інтенсивні зміни в демографічному, соціальному й етнічному складі населення, обумовлені політичними та економічними факторами, що визначили чисельність поліетнічного складу населення південного регіону України.

З давніх часів південь України створювався як поліетнічна територія, на якій оселялися греки, молдавани, серби, німці, болгари, кримські татари, євреї, росіяни та українці. Тільки в